

víjení vlastní osobnosti. Přes svůj kritický prvek je i Sullivanova teorie konformistická: usiluje o vytvoření systému „samosti“ (Self), kterým by se individuuum ubránilo nepokojí, který plyne z meziosobního styku a je výrazem iracionální povahy společnosti.

Posledním autorem, jemuž se Lejbin věnuje, je E. Fromm, představitel „humanitní psychoanalýzy“. Lejbin rozebírá Frommovo pojetí „dichotomní lidské existence“ — „existenciálních“ (plynoucích z toho, že člověk je bytostí přírodní a zároveň bytostí, která svým vědomím přírodu překračuje) a „historických“ (plynoucích z daných sociálních řádů) a v této souvislosti ukazuje Frommovu spřízněnost s existencialismem a filozofickým antropologismem. Frommovo pojetí osobnosti, naděje, hodnot a norem chování a lásky jako nejvyšší humanistické hodnoty, jsou Lejbinovi východiskem k závěru, že Frommův kriticismus se orientuje jen na vnitřní, mravní a duchovní obnovu člověka a nedotýká se podstaty buržoazního řádu.

Závěrečná kapitola Lejbinovy knihy ukazuje psychoanalytický proud v celku jako učení části kritické západní inteligence, které však v konečných důsledcích směřuje ke konformistickému přizpůsobení individuí podmínkám buržoazní společnosti.

Lejbinova kniha není určena vysloveným znalcům psychoanalýzy a je proto naprosto na místě, že vyhrazuje mnoho místa informací o základních pojmech, kterými jednotliví analytici operují. Teprve informovaný čtenář může také být přístupný autorově marxistické filozofické polemice. Jistou nevyváženost mezi informativní a kritickou stránkou pocítuje čtenář jenom tam, kde Lejbin je nucen se dotýkat otázek, ke kterým se kriticky nevysslovuje zřejmě proto, že v nich sám odborníkem není, otázek nefilozofických, které se však filozofie dotýkají. Tato jistá asymetrie, ať už jakkoli odůvodnitelná filozofickou povahou práce, ponechává jednak podněcenou čtenářovu zvidavost částečně neuspokojenou, jednak vede autora (a ještě více neinformovaného čtenáře) k určitému přecenění významu ryze filozofických zdrojů a souvislosti pro utváření názorů psychoanalytiků a k podceňování souvislosti jiných: sociálního a vědeckého prostředí, ve kterém vyrůstali psychiatři sami a které většina z nich změnila v důsledku emigrace do USA; selektivní povahy psychologických poruch, dané sociálním složením jejich klientel; vlivu některých novějších sociálních teorií (např. teorie industriální a „postindustriální“ společnosti, konvergence atd.), které prokazatelně na psychoanalytiku působily. Konečně mohla i filozofická problematika být pojata poněkud všestranněji. Např. srovnání klasické psychoanalýzy na straně jedné, s neofreudismem (příp. i s existencialismem) na straně druhé mohlo být prohloubeno analýzou toho, jak tyto směry řeší otázky determinismu a svobody, vztah mezi jednotlivcem a masou apod.

Větší pozornost měla být rozhodně věnována vývoji freudo-„marxismu“ už vzhledem k tomu, že dva z autorů, jejichž práce Lejbin analyzuje (Reich a Fromm) byli kdysi s tímto proudem spjati. Rozbor tohoto druhu revizionismu mohla také pomoci konkrétněji ukázat sociální funkci filozofie psychoanalýzy. Totéž se týká ovšem i aplikace psychoanalýzy v pracích otevřené antimarxistických odborníků společenských věd.

Je ovšem třeba především poukázat na velkou užitečnost Lejbinovy knihy, která je dána její velkou hodnotou informační, neschematickou marxistickou kritičností a relativní obsáhlostí záběru, který čtenáři umožňuje, aby si vytvořil obraz o psychoanalýze jako vyvíjejícím se proudu buržoazního myšlení s jeho filozofickými implikacemi.

Josef Smajs

V. V. Mežujev: **Kultura i istorija** (Aktualnye problemy istoričeskogo materializma). Moskva, Politizdat 1977, 198 s.

Zatímco krátce po vítězné proletářské revoluci vládla představa o „automatickém“ vzniku socialistické kultury na základě změněných vztahů ve společenské základně, ukázalo se v průběhu existence lidové demokratických a socialistických států, že vytváření kulturní nadstavby adekvátní socialistickým společenským vztahům je dlouhodobou záležitostí. Zároveň, v souvislosti s prohlubující se krizí buržoazní společnosti, signalizují i západní společenství vědci jev, který označují jako „krizi kultury“. Aktuálnost problému kultury v dnešním světě potvrzují i události spojené s tzv. kulturní revolucí v Číně.

Problematika kultury se proto zákonitě dostává do popředí teoretického zájmu marxistických filozofů. Práce V. V. Mežujeva *Kultura i istorija* v tomto rámci zna-

mená nepochybný přínos marxistické teorii kultury. Mežujev v ní kombinuje dva přístupy: historicko-filozofický a historický, tj. snaží se vystopovat, jak byl pojem „kultura“ chápán od svého vzniku, a zkoumá, jak se kultura vyvíjela v reálné historii lidstva.

Jeho práce je rozdělena do čtyř kapitol: U pramenů problému, Principy přístupu, Kultura v hranicích lidské „prehistorie“ a Kulturní mise socialismu.

V první kapitole se Mežujev zabývá problematikou vzniku pojmu „kultura“ a jeho rozšířením v osvícenské filozofii. Ukazuje, jak se v osvícenství spojuje humanismus renesance s historismem a jak na tomto základě vzniká nové pojetí dějin jako dějin pokrokových založených na autonomní tvůrčí činnosti člověka. Ačkoli osvícenství znamená obrovský přínos k pochopení člověka a jeho kultury, rozeznává Mežujev v osvícenském utopismu a mentorství první projevy odcizení člověka a jeho kultury v buržoazní společnosti. Reálné vztahy této společnosti znemožňují osvícencům uskutečnit ideál osvíceného člověka, tj. člověka rozumně se podřizujícího požadavkům společenského blaha. Mežujev analyzuje v této souvislosti především přístupy Rousseaua, Kanta a Hegela, ukazuje jejich vzájemnou návaznost a hledá v jejich díle předpoklady pro uchopení kulturní problematiky v dílech klasiků marxismu.

Tomu je věnována druhá kapitola. Mežujev se v ní neomezuje na pouhou reprodukci výroků klasiků. Protože se Marx, Engels ani Lenin teorií kultury systematicky nezabývali, musí Mežujev na základě jejich děl marxistickou teorii kultury rekonstruovat. Dochází k závěru, že kultura zahrnuje celou oblast společenské činnosti člověka, že je však zároveň jejím – velmi důležitým – aspektem: Činnost člověka je činností kulturní, jestliže člověk v jejím průběhu mění sám sebe jako historický subjekt.

Po tomto teoretickém určení marxistického pojmu kultury přistupuje Mežujev v následujících dvou kapitolách k historickému rozboru vývoje kultury od vzniku člověka až do současnosti. V této souvislosti se zabývá třemi základními problémy: vztahem přírody a kultury, zvláštním postavením buržoazní společnosti ve vývoji kultury a kulturou v socialistické společnosti.

Na úrovni buržoazní společnosti se mění vztah mezi přírodou a kulturou. Ačkoliv už v předchozích společensko-ekonomických formacích se člověk a jeho kultura vydělovali z přírody, byli na ní ještě pořád do značné míry závislí. Teprve v etapě průmyslové výroby vystupuje do popředí závislost člověka ne na přírodních podmínkách, ale na historicky vytvořených výrobních podmínkách. – Mezi přírodou a kulturou není substanciální rozdíl. Rozlišení mezi nimi má smysl jen uvnitř historického bytí člověka a vyjadřuje historicky se měnící přirozenost člověka.

V období kapitalismu se projevuje tendence k univerzalizaci společenského bytí člověka, předpoklad k vytvoření skutečné lidské kultury. Avšak třídní struktura kapitalistické společnosti, zvěcnění a odcizení společenských vztahů vede naopak k odcizení kultury od člověka. Mežujev tuto skutečnost dokumentuje na příkladu buržoazní vědy a masové kultury.

Teprve překonání třídních antagonismů po vítězné proletářské revoluci vytváří reálné předpoklady k využití a naplnění možností, které připravila už buržoazní společnost. Mežujev si je vědom obtížnosti tohoto procesu. Navazuje na Leninovu tezi o nutnosti převzít kladné výsledky vývoje minulosti a začlenit je do nové struktury společenských vztahů, která vzniká za socialismu. V této souvislosti jej zajímá především otázka zapojení nejširších lidových vrstev do kulturního dění – zde se zabývá některými specifickými zvláštnostmi vývoje ruské a sovětské společnosti – problémem formování nové, socialistické osobnosti.

V protikladu k některým jiným teoriím kultury je Mežujevova definice kultury velmi široká a zároveň velmi dynamická. Mežujev kulturu ztotožňuje s celým souborem společenských vztahů mezi lidmi jako subjekty činnosti, s celým vývojem člověka jako společenské bytosti. Takto široký pojem by mohl vyvolat velmi pocho-pitelné námitky z hlediska kulturologie nebo antropologie. Avšak ve filozofickém kontextu, do kterého jej zasazuje Mežujev, má své plně oprávnění: Je-li člověk chápán jako bytost kulturní, je-li kultura jedním ze znaků člověka jako člověka, pak ji skutečně lze ztotožnit s určitým aspektem společenského vývoje. Z toho vyplývá také dynamičnost a historičnost jejího pojetí, které se Mežujevovi podařilo šťastně oprostit od všech prvků relativismu nebo naopak mesianismu. Je to tedy pojetí zdařilé a plně odpovídající požadavkům moderní marxistické teorie.

Ivana Holzbachová